

între
document
și
ficțiune

ȘTEFAN CEL MARE

George Calboreanu, în
rolul lui Ștefan cel Mare,
în 1958

Cînd, în *Noua revistă română* (8 febr. 1909), A. Davila scrie, despre drama istorică a impetuosului său adversar de idei Delavrancea, că este „un basm frumos povestit într-o limbă bogată, plină de acel farmec al graiului popular în care sînt așternute vechile cronici...”, nimeni dintre contemporani n-a gîndit că cei doi oameni de teatru au, în măsură egală, cultul limbii și al izvoarelor bătrîne. Presa înregistrează contradictoriu atmosfera premierei din 4 februarie 1909; patimile politice sînt aprinse, căci dramaturgul ce debutează pe prima scenă a țării — prozator afirmat, orator cu forță de seducție, avocat pledînd în registrul retoricii clasice — se pregătește pentru foaloiul ministerial („dosarul” momentului în Barbu Delavrancea, *Opere III—IV* Teatru. Ediție critică de Emilia St. Milicescu, E.P.L., 1967).

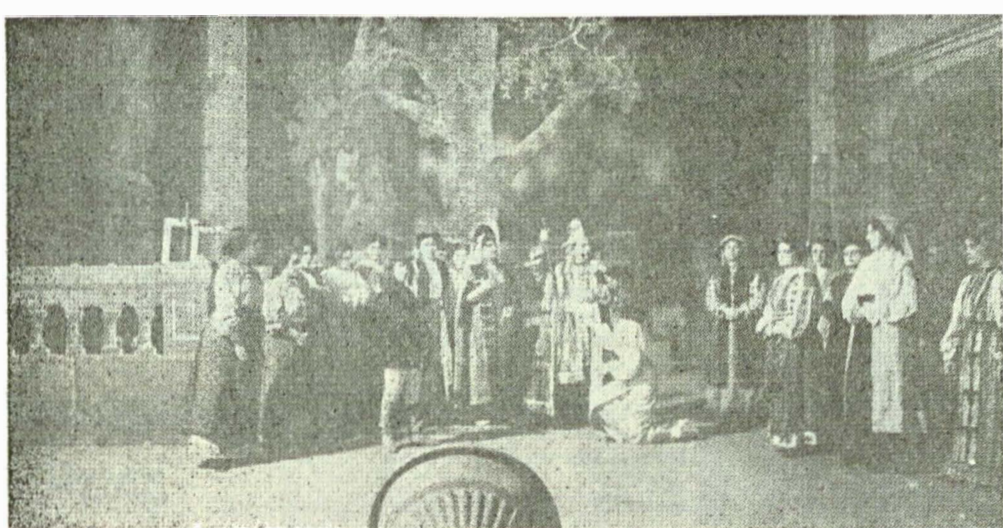
Apus de soare se născuse într-o vărătică reculegere în ținuturile Moldovei de Sus, ca adîncă meditație la rosturile păstorului de norod din vechimea noastră. Necruțarea propriei vieți cînd voiața țării o cere — idee majoră a biografiei lui Ștefan, din piesa ce se așternea febril pe hîrtie în cerdacul casei de țară — era și credința politică care îi va aureola scriitorului existența: vasta campanie oratorică și publicistică pentru „unirea cea mare” din 1918, fără egal, ca in-

tensitate sufletească, în epocă, l-a surpat ființa fizică în preziua izbînzii.

O similitudine de destin între istoricul personaj și părintele său literar?

Pătimaș cititor, mai ales de istorie, pentru limpeziri doctrinare, dar și pentru modele de elocință căutate în evul mediu românesc (influență eminesciană!), Delavrancea mărturisea adînc respect pentru scrisul lui N. Iorga. Savantul profesor de 30 de ani scrisese, la comemorarea a 400 de ani de la „apusul” lui Ștefan cel Mare, una dintre cărțile sale fundamentale: *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc* (Buc., Minerva, 1904). Patru ani poartă Delavrancea în sine ideea unei drame istorice trasă din „Cartea V. Cei din urmă ani din viața lui Ștefan cel Mare”, a volumului.

Fondul academic de manuscrise și arhiva familiei păstrează „șantierul” documentar al piesei. Autorul dramei, numită inițial *Ștefan cel Mare*, pornește la investigații proprii, cu cartea lui Iorga la căpătii. Din *Arhiva istorică a României* a lui Hasdeu, tom. I. 1865, întregeste distribuția boierilor și culege amănuntele pe care le va nara, în fața doamnei Maria, hitrul Moghilă, amănunte despre așezarea Pocuției în legile statului moldav, ca urmare a ultimei campanii militare a voievodului. Din culegerea lui

„Apus de soare”, la premiera din 1909

C. Exarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, Buc., 1874, află raportul către Doge al unuia dintre medicii care au ars cu fierul roșu rana „leului Moldovei”, precum și crunta relatare a tăierii conspiratorilor ce urzeau urcarea în scaun a coconului domnesc Ștefan, zălog la Constantinopol. (Sursă folosită și de Iorga; arhivele „consiliului celor zece” venețian înfățișează un Ștefan cel Mare autocrat în sens occidental — fapt care nu va scăpa dramaturgului.)

La îndemină au stat și cele două opere fundamentale, înfrînd formația spirituală a generațiilor făuritoare de independență națională și întregire statală *Chronica românilor și a mai multor numuri* a lui Gh. Șincai (pentru Delavrancea, în ediția academică din 1886) și *Cronicile României* (1872), prin care Kogălniceanu tipărea laolaltă cronicarii moldoveni cu cei munteni. Autorului nostru, Neculce i-a revelat sentimentul trăit de poporeni în preajma și după moartea domnitorului. Ideea, mereu prezentă în dramă, prin comentariul curții sucevene, că Ștefan, deși viu, aparține „istoriei”, vine din letopisetul neculcean.

Dar, așa cum reiese din atenta lectură a manuscriselor, reconstituirea ultimului an de domnie a lui Ștefan cel Mare, 1503—1504, în esențialitatea lui, ceremonialul domnesc la investitura lui Bogdan, mentalitatea și acțiunea boierilor, atmosfera curții, adînc fixată prin onomastica și pitorescul ei (scena fetelor din

actul I are rezonanțe folclorice), dar mai ales prin chipul coplesitor al eroului — sînt aflate în cartea lui N. Iorga. A urmări, la rîndu-ne, cum am făcut în secvențele anterioare ale acestui serial, viața reală, pe baza documentelor, a personajului, ni se pare o întreprindere, în acest caz, fastidioasă.

Căci, se poate afirma, într-un sens larg, că Delavrancea realizează prima „dramatizare” de prestigiu, în literatura noastră, a unei cărți hărăzite perenității.

Ceea ce este însă propriu lui Delavrancea, ceea ce formează de fapt originalitatea și valoarea personajului central și a acestei drame istorice, a arătat G. Călinescu în monumentală sa istorie: „Această dramă desfășoară conflictul dintre o mare energie ce nu vrea să piară și moarte (...) În *Apus de soare* dezlănțuirea retorică este extraordinară. Sînt părți de înaltă, sublimă truculență, la nivelul poeziei lui V. Hugo și a lui Eminescu. Enumerarea, simetria, sacadarea, năvala periodică, toate mijloacele unei bune retorici — fac o atmosferă epică de neuitat”.

În a doua secțiune a „trilogiei Moldovei”, *Vișorul*, îl vom reîntîlni pe dramaturg înscris în filiera Hasdeu-Alecsandri-Davila: imaginația creatoare va irumpe năvalnic acolo unde informația lipsește, pentru a întregi portretul moral al unei domnii strivite nu atît de propria ei nimicnicie, cît de amintirea păstoriei „sfințitului de la Putna”.

Ionuț NICULESCU